

Wprowadzenie

„Ustawa karna [danej grupy], czy karne prawo zwyczajowe grupy jest jakby jej negatywem fotograficznym, malującym dla historyka czy socjologa w sposób jasny stan współczesnej cywilizacji, budowę społeczną, potrzeby i ideały danego społeczeństwa”¹. Ten pogląd – wypowiedziany przez Juliusza Makarewicza, wybitnego przedstawiciela polskiej nauki prawa karnego doby międzywojennej – dobrze uzasadnia potrzebę prezentacji prawa i procesu karnego oraz nauki prawnokarnej w rozmaitych epokach. Wynika to ze specyficznych cech prawa karnego, które jak w soczewce skupia dylematy każdego społeczeństwa, w tym kwestię zadań organizacji państwowej i wynikający z niej z jednej strony zakres państwowego władztwa nad jednostką, a z drugiej strony problem granic wolności człowieka i sposobów określania zakresu jego odpowiedzialności w przypadku naganego korzystania z tej wolności. Wydaje się, że okres II Rzeczypospolitej jest czasem, gdy prawo karne z powodzeniem włączyło się w poszukiwanie odpowiedzi na te dylematy.

¹ J. Makarewicz, *Prawo karne. Wykład porównawczy z uwzględnieniem prawa obowiązującego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Lwów–Warszawa 1924, s. 1. Reprint tej publikacji ukazał się w 2022 r. nakładem Oficyny Allerhanda z przedmową Adama Redzika, bibliografią prac Makarewicza w układzie chronologicznym oraz bibliografią publikacji dotyczących Makarewicza.

Historia nauki prawa karnego i prawa karnego w Polsce wciąż czeka na syntezę². O takiej potrzebie przekonują przede wszystkim dokonania okresu międzywojennego, gdy polska nauka prawa karnego osiągnęła wyjątkowe bogactwo różnorodnych koncepcji, od rozważań o filozoficznych fundamentach prawa karnego poczynając, a na wnikliwych analizach poszczególnych jego instytucji kończąc. Nie było też przypadkiem, że dorobek Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w obszarze szeroko rozumianego prawa karnego okazał się najbardziej kompletny, przynosząc kodeksy prawa karnego, postępowania karnego i prawa o wykroczeniach. Tak się bowiem szczęśliwie złożyło, że był to czas, gdy w obszarze zarówno nauki, jak i legislacji aktywnie działali uczeni wykształceni i publikujący ważne opracowania jeszcze w XIX stuleciu. Jednocześnie szeregi przedstawicieli nauki prawa karnego zapełniały młodsze generacje profesorów uniwersyteckich, sędziów czy adwokatów. Co ważne, wszyscy oni przynosili ze sobą znajomość różnych zaborczych porządków prawnych i – co nie mniej istotne – różnej praktyki stosowania prawa. Choć więc lata międzywojenne stanowią w dziejach polskiej nauki prawa karnego okres wyjątkowy, nie można jednak z pola widzenia gubić czasów

² O takie opracowanie upomina się słusznie D. Janicka, *O postępie badań nad historią nowoczesnej polskiej nauki prawa karnego*, w: tejże, *O przestępstwach, karach i prewencji kryminalnej. Studia z najnowszej historii polskiego prawa karnego i nauki prawa*, Toruń, 2021, s. 173. Sama podjęła w tym zakresie cenne działania – por. tejże, *Polska myśl prawnokarna XIX–XX wieku: autorzy i ich dzieła. Od szkoły klasycznej do socjologicznej*, Toruń 2017 – będące wartościowym kompendium informacji nt. głównych przedstawicieli nauki prawa karnego w Polsce. Warto odnotować także krótkie, syntetyczne opracowanie W. Woltera, *Historia nauki prawa i postępowania karnego w Polsce*, w: K. Opalek, W. Wolter, *Nauka filozofii prawa i prawa karnego w Polsce*, Kraków 1948, s. 20–37. Nadal jednak, mimo pewnych postępów, czeka na pełną realizację szeroko swego czasu zakresłony przez Stanisława Salmonowicza i Zbigniewa Zdrójkowskiego program badań nad historią prawa karnego w Polsce – zob. S. Salmonowicz, Z. Zdrójkowski, *Uwagi o programie badań nad historią prawa karnego w Polsce*, „Krakowskie Studia Prawnicze” 1981, R. XIV, s. 3–17; por. także S. Salmonowicz, *O dziejach nauki prawa w Polsce. Problemy i perspektywy badawcze*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1998, t. 50, z. 1, s. 235–240.

wcześniejszych, których dorobek – zróżnicowany i nie zawsze oryginalny – przygotował grunt, na którym wyrosły dokonania II Rzeczypospolitej. To dopiero bowiem zsumowane doświadczenie kilku pokoleń prawników karnistów złożyło się na swoistą „masę krytyczną”, która zaowocowała w dwudziestoleciu międzywojennym serią cennych publikacji, dostrzeżonych już wówczas w nauce europejskiej i do dzisiaj stanowiących źródło inspiracji dla adeptów nauki prawa karnego.

Historia polskiego prawa karnego XIX w. i okresu międzywojennego od pewnego czasu stanowi przedmiot większego zainteresowania historyków prawa³. Wcześniej dominowały opracowania w ramach wielkich syntez, jak wielotomowa *Historia państwa i prawa Polski* pod redakcją Juliusza Bardacha (t. III–V) czy *Prawo karne Polski Ludowej* z 1954 r., w którym zawarty został stosunkowo obszerny wstęp historyczny autorstwa Igora Andrejewa i Jerzego Sawickiego (zawierający – w poetyce obowiązującej wówczas metodologii marksistowskiej – sporo cennych informacji o głównych przedstawicielach polskiej nauki prawa karnego). W latach 90. XX w. problematyką kodyfikacji prawa karnego zajął się Adam Lityński (Uniwersytet Śląski), publikując m.in. cenne opracowanie dotyczące prac Wydziału Karnego Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej. Przedstawieniu dokonań najważniejszych przedstawicieli nauki prawa karnego czasów międzywojennych (ale także XIX-wiecznej nauki prawa) wiele prac poświęciła Danuta Janicka (Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu). Dorobkiem Juliusza Makarewicza zajęło się grono osób skupionych wokół Alicji Grześkowiak (Katolicki Uniwersytet Lubelski), publikując serię tekstów poświęconych jego biografii i najważniejszym dokonaniom. Na szczególne podkreślenie zasługuje przy tym dokonane z inicjatywy tych osób tłumaczenie na język polski głównego dzieła Makarewicza, *Einführung in die Philosophie des Strafrechts auf entwicklungsgeschichtlicher Grundlage*, opublikowanego po niemiecku

³ Szersze omówienie stanu badań por. D. Janicka, *O postępie badań...*, passim; tejże, *Polska myśl prawnokarna...*, s. 17–21.

w 1906 r. w Stuttgarcie. Wiele ważnych prac poświęconych głównie procesowi karnemu i jego kodyfikacji z 1928 r. opublikował Józef Koredczuk (Uniwersytet Wrocławski). Dzięki tym wszystkim szczegółowym opracowaniom możliwe okazało się przygotowanie obecnego syntetycznego ujęcia najnowszych dziejów polskiego prawa karnego (które nie jest wszakże syntezą, o jakiej wspominała Janicka)⁴.

⁴ W niniejszej publikacji wykorzystano w szczególności wcześniejsze publikacje autora dotyczące dziejów myśli prawnokarnej, w szczególności: *Kara w polskiej myśli prawniczej w XIX wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1987, t. XXXIX, nr 1, s. 71–94; *Nurt socjologiczny w polskiej myśli prawnokarnej*, Warszawa 1989; *Juliusz Makarewicz – uczony i kodyfikator*, „Studia Iuridica” 1993, t. XXVI, s. 111–131.